

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

THE FORMATION OF FUNDAMENTALS OF SENSORY-COGNITIVE COMPETENCE OF CHILDREN OF EARLY AGE

Статтю присвячено одній із актуальних проблем дошкільної освіти – формуванню основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти. Зокрема, визначаються особливості раннього віку дитини як унікального, своєрідного періоду її розвитку, стратегічно важливого для всього подальшого розумового, фізичного, мовленнєвого та емоційного становлення, найсприятливішого періоду формування багатьох психічних функцій. На засадах аналізу Державного стандарту дошкільної освіти (2021 р.) констатовано важливість формування сенсорно-пізнавальної компетентності (у комплексі з логіко-математичною і дослідницькою компетентностями) як однієї із основних компетентностей, яку потрібно сформувати в межах освітнього напрямку «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі» у дітей дошкільного віку та основи якої потребують формування на ранньому етапі розвитку дитини. Окреслено теоретичні засади досліджуваної проблеми – фундаментальні наукові ідеї, концепції, наукові положення, постулати, міркування стосовно особливостей розвитку людини на ранньому етапі дошкільного дитинства, провідної ролі виховних впливів дорослого на розвиток дитини раннього віку, основних принципів освіти дітей раннього віку (використання наочності у поєднанні зі словом, активності і посиленої самостійності дітей, планованості, повторності, емоційності тощо), предметного характеру діяльності як провідної для дітей раннього віку, умов сприяння становленню особистості дитини на етапі раннього дитинства, моделювання організації життєдіяльності малюків у групах раннього віку на основі особистісно орієнтованої взаємодії дорослого з дитиною, створення особистісно зорієнтованого, розвивального, освітнього середовища для розвитку дітей раннього віку тощо. На засадах вивчення сутності Державного стандарту дошкільної освіти (2021 р.) визначено зміст основного поняття дослідження «сенсорно-пізнавальна компетентність дітей дошкільного віку». Окреслено не вирішені раніше аспекти досліджуваної проблеми та розкрито суперечності, які зумовлюють необхідність її вирішення. Визначено мету, предмет, об'єкт, завдання дослідження, його передбачувану наукову новизну і практичну значущість.

Ключові слова: сенсорно-пізнавальна компетентність, діти раннього віку, держав-

ний стандарт дошкільної освіти, виховання, розвиток.

The article is devoted to one of the urgent problems of preschool education – the formation of fundamentals of sensory-cognitive competence of children of early age in preschool educational establishments. In particular, the features of early age of the child are defined as a unique period of its development, strategically important for all subsequent mental, physical, speech and emotional development as well as the most favourable period of formation of many mental functions. On the basis of the analysis of the State standard of preschool education (2021) we state the importance of formation of sensory-cognitive competence (in a complex with logical-mathematical and research competences) as one of the basic competences of preschool children which needs to be formed within the educational direction «The child in sensory-cognitive space» and the basics of which need to be formed at an early stage of child development. The theoretical bases of the researched problem are outlined – fundamental scientific ideas, concepts, scientific positions, postulates, considerations concerning features of development of the person at an early stage of the preschool childhood; the leading role of educational influences of an adult on the development of a young child; basic principles of education of young children (the usage of visual materials in combination with the word; activity and possible independence of children; regularity; repetition; emotionality, etc.); subject nature of activity as a leading one for young children; conditions for promoting the formation of the child's personality at the stage of early childhood; modelling the organization of children's lives in early age groups on the basis of personality-oriented interaction of an adult with a child; the creation of a personality-oriented developmental educational environment for the development of young children, etc. On the basis of studying the essence of the State Standard of Preschool Education (2021) the content of the basic concept of the study «sensory-cognitive competence of preschool children» is determined. The aspects of the researched problem that have not been solved before are outlined. Contradictions that necessitate its resolution are revealed. The purpose, the subject, the object, the tasks of research, its supposed scientific novelty and practical significance are defined.

Key words: sensory-cognitive competence, young children, State standard of preschool education, upbringing, development.

УДК 373.2 (075)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.21>

Пономаренко Т.О.,
докт. пед. наук,
професор кафедри дошкільної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Євченко Я.Б.,
аспірантка кафедри дошкільної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціально-економічні, суспільно-політичні та ідеологічні зміни у світі та в українській державі значною мірою позначилися на всіх ланках освіти як важливому чиннику формування молодого покоління, зокрема відбилися на особливостях

розвитку вітчизняної системи освіти дітей раннього і дошкільного віку.

У сучасних вітчизняних нормативно-правових документах, психолого-педагогічній літературі у галузі дошкільної освіти ранній вік висвітлюється як своєрідний період у розвитку людини, в якому

діти оволодівають культурно-фіксованими способами користування предметами і мовленням, що зумовлює потребу взаємодіяти з оточуючими людьми і спілкуватися з ними. Ранній вік є унікальним, стратегічно важливим для всього подальшого розумового, фізичного, мовленнєвого та емоційного розвитку дитини, найсприятливішим періодом формування багатьох психічних функцій.

У Державному стандарті дошкільної освіти (2021 р.) [1] сенсорно-пізнавальна компетентність (у комплексі з логіко-математичною і дослідницькою компетентностями) визначається однією з основних компетентностей, яку потрібно сформулювати в межах освітнього напрямку «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі» в дітей дошкільного віку та основи якої потребують формування на ранньому етапі розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним підґрунтям досліджуваної проблеми є наукові роботи Л. Виготського, М. Холодної, М. Поспелова, Д. Ельконіна, Л. Тихомирова, Ж. Піаже, І. Барташнікова, присвячені розвитку особистості на ранньому етапі дошкільного дитинства. Проблеми розвитку особистості дитини раннього віку присвячені роботи Н. Аксаріної, П. Бачинського, С. Козлової, М. Щелованова. Загальні засади раннього розвитку малюків розкрито у дослідженнях М. Гношинської, Г. Домана, С. Лупан, Л. Павлової, Е. Томаса. Наукові ідеї, міркування стосовно умов сприяння становленню особистості дитини на етапі раннього дитинства дозволили змодельовати організацію життєдіяльності малюків у групах раннього віку, орієнтовану на особистісні пріоритети.

Уперше системно-наукові положення про провідну роль виховних впливів дорослого на розвиток дитини раннього віку обґрунтували у тридцяті роки минулого століття В. Бехтерев, М. Щелованов. Теоретичні засади дидактики раннього дитинства були закладені М. Щеловановим, Н. Аксаріною, які наголошували на необхідності забезпечення цілеспрямованого, планомірного впливу, не задовольняючись лише вільним форматом активності дітей. Н. Аксаріною, С. Новосьоловою та іншими фахівцями у дидактиці раннього дитинства визначено провідні принципи освіти дітей раннього віку (використання наочності у поєднанні зі словом, активності та посиленої самостійності дітей, планованості, повторності, емоційності тощо).

Теоретична платформа і наукова обґрунтованість сучасної теорії і практики освіти дітей раннього віку базується на концепції В. Петровського щодо формування особистості дитини раннього віку у її особистісно зорієнтованій взаємодії із дорослим (1996 р.), концепції створення розвивального середовища на засадах особистісного підходу С. Новосьолової (1977 р.), концепції розвитку дітей раннього і дошкільного віку Н. Гавриш,

Т. Піроженко, О. Рейпольської (2020 р.). Зазначені концепції спираються на діяльнісний і системний підходи, на сучасні уявлення про предметний характер діяльності як провідної для дітей раннього віку.

Теоретичні засади феномену раннього дитинства у XXI столітті закладено у дисертаційних дослідженнях І. Макаренка [10], В. Паніної [11], О. Саприкіної [13], Н. Шкляр [15]. Автори розглядають окремі аспекти організації раннього розвитку дітей в умовах різних типів закладів дошкільної освіти, представляють результати вивчення особливостей психофізичного розвитку дітей раннього віку.

У вивченні досліджуваної проблеми науковцями також приділено увагу таким її аспектам: моделюванню освітнього процесу, організації роботи, створенню і використанню освітнього середовища у групах раннього віку (О. Безсонова [4], С. Васильєва [5; 6], Н. Гавриш [4; 5; 6; 7], В. Рагозіна [5; 6], Н. Шкляр [7; 15]) [4; 5; 6; 7]; методиці розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку (А. Богуш, Н. Малиновська) [2]. У низці робіт висвітлюються особливості розвитку психічних процесів у дітей раннього віку (Г. Смольникова) [14]; особливості виховання і розвитку дитини третього року життя (Л. Кузьмук) [12]; сутність та умови педагогічного супроводу особистісного зростання дітей у ранньому віці (О. Кононко) [9]; цілісного підходу до розвитку і виховання дітей раннього віку (О. Бурковська) [3].

У наукових роботах Л. Венгера, О. Запорожця, М. Монтесорі, Є. Тихєєвої одним із головних завдань дошкільного виховання, напрямом, який впливає на успішність пізнання довкілля, адаптації до його умов, соціалізації, визнається сенсорне виховання.

У низці досліджень (В. Аванесова, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, Л. Журова, О. Запорожець, Є. Корзакова, Л. Пеньєвська, М. Поддяков, Н. Сакуліна) вивчались особливості становлення сенсорно-пізнавальної компетентності дошкільників, зокрема основ досліджуваної компетентності у дітей раннього віку. Доведено, що саме ранній і дошкільний періоди дитинства визнаються найсприятливішими для вдосконалення діяльності органів чуття, актуалізація котрих забезпечує успішне засвоєння дітьми повноцінних, різнобічних уявлень про довкілля.

Таким чином, результати аналізу теорії і практики освіти дітей раннього віку дають змогу констатувати наявність наукової бази щодо можливості вирішення досліджуваної нами проблеми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Доведено, що сучасний процес освіти малюків здійснюється у різних видах діяльності, під час різноманітних форм роботи із дітьми у повсякденному житті. Істотні

індивідуальні відмінності і психофізіологічні особливості дітей зумовлюють необхідність упровадження особистісно орієнтованої моделі індивідуалізованого освітнього процесу.

Проте аналіз педагогічної практики свідчить, що відповідно до застарілих нормативів діяльність педагогів часто зорієнтована на групові форми роботи із дітьми раннього віку. Багатьом вихователям важко оволодівати діалоговим форматом міжособистісної взаємодії із малюками, забезпечувати переважання індивідуальних форм педагогічної роботи із дітьми та організації їхньої взаємодії, що зумовлює комфортний, емоційно-позитивний для кожної дитини ритм і темп життєдіяльності.

Загальновідомим є те, що у ранньому віці здійснюється інтенсивний розвиток емоційної сфери дітей. Водночас аналіз діяльності педагогів свідчить, що часто для становлення дитини раннього віку як особистості педагогам проблематично застосовувати методи, що активізують у неї оптимістичне, радісне самопочуття, гарний настрій, забезпечують можливість діяти самостійно, приймати прості рішення, сприяють розвитку елементарного самооцінювання, впевненості у собі. Отже, проблема педагогічного супроводу розвитку дітей раннього віку є досить складною, мало дослідженою, внаслідок чого педагоги-практики нерідко переносять методика виховання дітей більш старшого дошкільного віку в освітній процес малюків, що згубно позначається на їхньому розвитку. Отже, проблема педагогічного супроводу розвитку дітей раннього віку є досить складною, не досить дослідженою.

Тож **метою нашої роботи** є визначення актуальності проблеми формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку, характеристики особливостей дітей раннього віку; уточнення змісту поняття «сенсорно-пізнавальна компетентність дітей дошкільного віку»; окреслення раніше не вирішених аспектів досліджуваної проблеми, суперечностей, які зумовлюють необхідність її вирішення; встановлення теоретичних засад, мети, предмета, об'єкта, завдань дослідження, його передбачуваної наукової новизни і практичної значущості.

Виклад основного матеріалу. В Україні триває розбудова нової національної системи дошкільної освіти, яка принципово відрізняється за ідеологією, змістом, особливостями організації від системи дошкільного виховання радянських часів, а також удосконалюється її законодавчо-нормативна база. У державних документах, таких як Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), Державний стандарт дошкільної освіти (2021 р.) [1], у програмах виховання і розвитку дітей дошкільного віку, зокрема в освітній програмі для дітей

від 2 до 7 років «Дитина» (2020 р.) [8] тощо затверджено сучасний суспільний ідеал освіти дітей раннього і дошкільного віку, гуманістичну парадигму визнання самоцінності раннього і дошкільного дитинства.

Останнім часом у науковому та освітньому просторі України (як і у світовому науковому дискурсі) проблематика розвитку дітей раннього віку все частіше стає предметом активного обговорення, і не лише обговорення, але і певної діяльності: розробляються концепції, започатковується експериментально-дослідна робота у групах дітей раннього віку, зростає кількість закладів дошкільної освіти із різноманітними освітніми послугами для дітей раннього віку та їхніх батьків. Увага до вивчення і розроблення проблем раннього дитинства зумовлена тим, що саме цей період є вирішальним у найбільш інтенсивному розвитку всього організму дитини, що надалі є визначальним у фізичному і психічному становленні особистості людини. Дитина під час життєдіяльності засвоює соціальний досвід, набуває знань, умінь і навичок. Становлення в дітей образу світу починається завдяки тим враженням, які вони отримують у перші роки життя.

Обов'язковим результатом становлення зазначеної компетентності у Державному стандарті дошкільної освіти (2021 р.) [1] визначається здатність дитини до аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, самоконтролю; до використання власної сенсорної системи під час логіко-математичної і дослідницької діяльності, спрямування сенсорних процесів відчуття, сприйняття, уваги на пізнання об'єктів довкілля, диференціювання сенсорних еталонів за ознаками форми, величини, кольору, просторового розташування; до дослідження за допомогою власної сенсорної системи предметів та об'єктів довкілля, виявлення в них спільного і відмінного; використання різних способів обстеження, раціональних прийомів порівняння, набутих під час взаємодії із дорослими та однолітками тощо. Результатом сформованості сенсорно-пізнавальної компетентності є також наявність у дитини пізнавальної мотивації, базису логіко-математичних, дослідницьких знань, умінь і навичок, пізнавального досвіду, який накопичується і використовується дитиною у різних видах діяльності.

Тож сенсорно-пізнавальна компетентність дітей дошкільного віку – це здатність дитини до актуалізації пізнавальної активності, спостережливості, винахідливості в умовах довкілля; до орієнтування у сенсорних еталонах, їхніх видах, ознаках, властивостях; до оволодіння прийомами аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації, порівняння тощо.

Завдання, зміст, результати формування сенсорно-пізнавальної компетентності окреслюються

у програмах виховання і розвитку дітей раннього і дошкільного віку, зокрема в освітній програмі для дітей від двох до семи років «Дитина» (2020 р.) [8], у програмі розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» (2019 р.) [16] тощо. Вивчення теоретичних і методичних засад досліджуваної проблеми, аналіз освітньої практики дозволили виявити низку таких суперечностей: між об'єктивними вимогами сучасного вітчизняного суспільства до ефективного виховання і розвитку дітей раннього віку (зокрема до формування основ їхньої сенсорно-пізнавальної компетентності у закладах дошкільної освіти) і недостатньою розробленістю теоретико-методичних основ досліджуваної проблеми; між необхідністю цілеспрямованої консолідації зусиль фахівців дошкільної освіти і батьків дітей раннього віку задля ефективного виховання і розвитку малюків, становлення основ їхньої сенсорно-пізнавальної компетентності у закладах дошкільної освіти та недостатньою теоретико-методичною розробленістю змісту, форм і методів їхньої освітньої взаємодії; між потребою сучасної дошкільної освіти у висококваліфікованих фахівцях, здатних до проєктування, конструювання та ефективної реалізації сучасного змісту, форм, методів, педагогічних умов здійснення освіти дітей раннього віку, формування основ їхньої сенсорно-пізнавальної компетентності у закладах дошкільної освіти та відсутністю у закладах вищої педагогічної освіти відповідної цілісної системи формування компетентності майбутніх педагогів із цієї актуальної проблеми.

Тож мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов ефективного формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти. Об'єктом дослідження визначено формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти. Предметом дослідження є педагогічні умови формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети визначено такі завдання дослідження: дослідити теоретичні і методичні засади формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти; виявити критерії, показники і схарактеризувати рівні розвитку основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку; визначити та обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти; експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування основ сенсорно-пізнавальної

компетентності дітей раннього віку в умовах закладів дошкільної освіти.

Ми вважаємо, що наукова новизна дослідження полягатиме у системному аналізі стану проблеми формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти; у визначенні і теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та методичного супроводу ефективного формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти; у доповненні сутності базових понять дослідження, зокрема змісту його основного поняття «основи сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку».

Практичне значення дослідження полягатиме в упровадженні педагогічних умов ефективного формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти; розробленні та експериментальній перевірці методичного супроводу формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти; розробленні та впровадженні у практику підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти авторської освітньої програми «Формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти» і навчально-методичного посібника «Формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти».

Висновки. Таким чином, визначено актуальність проблеми дослідження; схарактеризовано особливості дітей раннього віку; уточнено зміст поняття «сенсорно-пізнавальна компетентність дітей дошкільного віку»; окреслено раніше не вирішені аспекти досліджуваної проблеми та суперечності, що зумовлюють необхідність її вирішення; визначено теоретичні засади, мету, предмет, об'єкт, завдання дослідження, його передбачувану наукову новизну і практичну значущість. Подальшого наукового вивчення потребує дослідження особливостей формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ezavdnz.mcfra.ua/book?bid=37876>, вільний. – Назва з екрана.
2. Богуш А., Малиновська Н. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «Слово», 2016. 392 с.
3. Бурковська О. Цілісний підхід до розвитку і виховання наймолодших *Дошкільне виховання*. 2010. № 6. С. 10-12.
4. Гавриш Н., Безсонова О. Організація роботи груп раннього віку: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Дошкільне виховання*. 2020. № 5. С. 3–5.

5. Гавриш Н. В., Рагозіна В. В., Васильєва С. А. Моделювання освітнього процесу в групах раннього віку: збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України «Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді». 2020. Вип. 24. С. 85–105.
6. Гавриш Н. В., Рагозіна В. В., Васильєва С. А. У фокусі уваги – організація роботи в групах раннього віку. *Вихователь-методист*. 2020. № 11. С. 20–26.
7. Гавриш Н., Шкляр Н. Ласкаво просимо, або як полегшити адаптацію малюків. *Вихователь-методист*. 2019. № 1. С. 13-17.
8. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. О. Огнев'юк ; авт. кол. А. Г. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. А. Г. Беленька; Мін. осв. і науки України, Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
9. Кононко О. Особистісне зростання в ранньому віці: суть та умови сприяння. *Дошкільне виховання*. 2006. № 10. С. 3–6.
10. Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами: дис...канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ: ЛНУ, 2009. 189 с.
11. Паніна В. В. Виховання самостійності у дітей третього року життя в умовах будинку дитини: дис ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Луганськ: ЛНУ, 2013. 203 с.
12. Кузьмук Л. І. та ін. Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дитину третього року життя: методичний посібник. За ред. Т. І. Поніманської. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 568 с.
13. Саприкіна О. В. Методика розвитку активного мовлення дітей 3 року життя у процесі художньо-предметної діяльності: дис ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Методика навчання (українська мова)». Одеса: ПУДПУ, 2008. 198 с.
14. Смольникова Г. Особливості розвитку психічних процесів у дітей раннього віку. *Палітра педагога*. 2018. № 3. С. 3–6.
15. Шкляр Н. А. Формування позитивного ставлення до дошкільного закладу у дітей четвертого року життя: дис ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ : ІПВ НАПН, 2019. 234 с.
16. Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В. та ін. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.